

Jacek Gudowski

sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku

***Iudex impurus*. Wyłączenie z mocy samej ustawy sędziego objętego zarzutem wadliwego powołania lub przejścia na wyższe stanowisko sędziowskie**

Słowa kluczowe: wyłączenie z mocy ustawy sędziego objętego zarzutem wadliwego powołania, status sędziego

1. Jest kilka powodów, które nakazują powrót do problematyki bezstronności sędziego, jego ustrojowego umocowania, wiarygodności oraz odpowiedzialności za powołny, ale coraz bardziej widoczny upadek władzy sądowniczej. Są to powody o znaczeniu fundamentalnym dla wymiaru sprawiedliwości, ustrojowe i czysto dogmatyczne, ale także bardziej „przyziemne”, zgoła warsztatowe, wynikające z codziennej praktyki oraz przejawów jej deformacji i spychania na procesowe manowce. O refleksję apelują również zaangażowani, wytrawni i uważni obserwatorzy sceny sądowej, sugerując, że rozważania nad przesłankami pojęciowymi i aksjologicznymi bezstronności stają się obecnie powinnością nie tylko intelektualną, lecz także etyczną¹. Warto wyjść tym apelem naprzeciw².

Bezstronność sędziego – akcentowano to już tysiące razy – jest esencją sprawiedliwości i najcenniejszym atrybutem władzy sądowniczej³. Prawo, kultura, etyka, religia traktują tę tezę jako istotę wymierzania sprawiedliwości, nienaruszalną i trwałą prawdę, ugruntowaną historycznie i antropologicznie. Bezstronność gwarantuje nie tylko neutralne, obiektywne,

¹ T. Pietrzykowski, *Bezstronność sędziowska. Lekcje z kryzysu*, „Przegląd Sądowy” 2022/1, s. 5 i n.

² Już po napisaniu tego artykułu ukazały się bardzo ciekawe rozważania zawarte w zbiorze P. Wiliński (red.), R. Zawłocki (red.), *Bezstronność sędziego w sprawach karnych w świetle zarzutu wadliwości powołania*, Warszawa 2022.

³ Por. np. E. Waśkowski, *System procesu cywilnego*, t. 1, *Wstęp teoretyczny. Zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 4; Z. Tobor, T. Pietrzykowski, *Bezstronność jako pojęcie prawne* [w:] *Prawo a wartości. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego*, red. Z. Tobor, I. Bogucka, Kraków 2003, s. 272 i n.; Z. Tobor, *Bezstronność sędziego*, „Przegląd Sądowy” 2005/6, s. 3 i n.; A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 214 i n.; J. Gudowski, *Wyłączenie sądu jako organu wymiaru sprawiedliwości – nowa instytucja w prawie procesowym cywilnym i karnym*, „Przegląd Sądowy” 2021/6, s. 5 i n.

bezinteresowne, wolne od emocji i uprzedzeń rozstrzyganie konkretnych sporów, lecz stanowi także podstawowy substrat oceny niezawisłości sędziów oraz postrzegania sądów przez opinię publiczną (społeczeństwo) jako organów niezależnych, niepodlegających jakimkolwiek wpływom politycznym oraz skutecznie broniących i broniących się przed opresją oraz oddziaływaniem wszelkich innych czynników zewnętrznych. W związku z takim społeczno-prawnym znaczeniem bezstronności sędziów mocne są także jej gwarancje konstytucyjne, ustawowe i prawno-międzynarodowe⁴, chronione orzecznictwem sądów i trybunałów, w tym zwłaszcza Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Bezstronność sędziów – niegdyś, w starożytności i epoce przednowoczesnej, gwarantowana w toku rozstrzygania sporów za pomocą szczególnych metod doboru sędziów – jest we współczesnych procedurach sądowych wspomagana przepisami o wyłączeniu sędziego⁵. W obu przedwojennych kodeksach – w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.⁶ oraz w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r.⁷ – prawodawca chronił zasadę bezstronności sędziego obowiązkiem albo możliwością jego wyłączenia (art. 39 i 40 k.p.k. z 1928 r. oraz art. 54 i 55 k.p.c. z 1930 r.) i regulował sposób tej ochrony, a uznając jej funkcjonalność i skuteczność za optymalną, przeniósł do kodeksów uchwalanych później (art. 30 i 31 k.p.k.

⁴ Art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.) – dalej Konstytucja RP, np. art. 66 § 1, art. 82 § 2 oraz art. 86 § 2 i 5 ustawy z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.) – dalej p.u.s.p., art. 10 Powszechnej deklaracji praw człowieka, art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), art. 6 europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmienionej Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) i art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389). Podobne postanowienia znajdują się także np. w art. 13 Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka, w Arabskiej Karcie Praw Człowieka oraz w art. 7 Afrykańskiej Konwencji Praw Człowieka i Ludów. Por. także G. Borkowski, *Wyłączenie sędziego a bezstronność sądu w świetle standardów międzynarodowych* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018, s. 67 i n.

⁵ Por. np. W. Miklaszewski, *Wykład postępowania cywilnego rzymskiego w zarysie historycznym*, Warszawa 1885, s. 21 i n.; W. Litewski, *Rzymski proces cywilny*, Warszawa–Kraków 1988, s. 8; J. Rafacz, *Dawny proces polski*, Warszawa 1925, s. 62; J. Korzonek, *Przyczynki do polskiego procesu cywilnego. Wyłączenie sędziego*, Kraków 1931, s. 73 i n.; E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis i iudex suspectus w polskim procesie karnym*, Lublin 1994, s. 9 i n.; T. Palmirski, *Iudex qui litem suam fecit. Z problematyki cywilno-prawnej odpowiedzialności sędziego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2003/1, s. 163; K. Amielańczyk, J. Zawrot, *Nemo iudex in causa sua. Wyłączenie sędziego w polskim postępowaniu cywilnym* [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Stawomira Dalki*, red. Z. Szczurek, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011/26 s. 61; J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016, s. 38 i n.; S. Zabłocki, *Korzenie instytucji wyłączenia sędziego* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 763 i n.; Z.R. Kmieciak, *Wyłączenie pracownika organu od udziału w ogólnym postępowaniu administracyjnym*, Warszawa 2020, s. 13; J. Gudowski, *Wyłączenie...*, s. 6 i n.

⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19.03.1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313) – dalej k.p.k. z 1928 r.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934) – dalej k.p.c. z 1930 r.

z 1969 r.⁸ oraz art. 40 i 41 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.⁹, a także art. 48 i 49 Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r.¹⁰¹¹. Tradycyjnie, we wszystkich postępowaniach sądowych, wyłączenie sędziego przybiera dwie formy – wyłączenia *iudicis inhabilis* oraz *iudicis suspecti*. Ostatnio, po szerokiej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego dokonanej ustawą z 4.07.2019 r.¹², w polskim porządku procesowym pojawiła się także, w zasadzie nigdzie już niestosowana w tak szerokim zakresie, instytucja wyłączenia sądu jako organu wymiaru sprawiedliwości (*recusatio iudici inhabili* oraz *recusatio iudici suspecti*)¹³.

2. W art. 48 k.p.c. – normującym instytucję określaną jako *iudex inhabilis* (sędzia nieprzydatny, nienadający się, nieodpowiedni) – ustalono przyczyny bezwzględного wyłączenia sędziego, które następuje z mocy ustawy, przy czym prawodawca użył przed wyrazem „ustawy” wzmocnienia normatywnego w postaci zaimka przymiotnego „samej”, z punktu widzenia językowego zbędnego. W ten sposób zaakcentował jednak bezwzględny, nieprzewidywany odstępstw, definitywny i doniosły procesowo charakter wyłączenia sędziego. Taki zabieg językowy, podkreślający kluczowe znaczenie jakiegoś określenia lub cechy, bywa w teorii prawa nazywany „przydawką konfirmującą”¹⁴. Formuła „sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy” brzmi bardziej stanowczo niż formuła użyta w art. 49 k.p.c., też mająca imperatywny wydźwięk, jednak odwołująca się nie do przesłanek obiektywnych, bezwzględnych, lecz do uzasadnionych w określonych okolicznościach wątpliwości co do bezstronności sędziego¹⁵. Z tych względów sędzia wyłączany na podstawie art. 49 k.p.c. – co zawsze następuje na wniosek strony lub w wyniku „zawiadomienia” sędziego (art. 50 i 51 k.p.c.) – jest określany jako *iudex suspectus* (sędzia podejrzany o stronniczość, niepewny)¹⁶.

Przedmiotem ewokowanej na wstępie refleksji ujętej w niniejszych rozważaniach – miejmy nadzieję, jak chce autor ewokacji, intelektualnej, a na pewno etycznej – jest wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy na podstawie art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c. Chodzi o rozstrzygnięcie, czy przepis ten obejmuje także sędziego, którego niejasny (niepewny) status ustrojowy (stanowisko sędziowskie zajmowane na wątpliwej podstawie) czyni go „nieprzydatnym, nienadającym się, nieodpowiednim” do rozpoznania sprawy, a więc *iudice inhabili*. Kwestia ta nie była dotychczas szczegółowo rozważana, głównie dlatego,

⁸ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96) – dalej k.p.k. z 1969 r.

⁹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.) – dalej k.p.k.

¹⁰ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.) – dalej k.p.c.

¹¹ Niemal identyczne unormowanie zawierają także art. 18 i 19 ustawy z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2022 r. poz. 329 ze zm.) – dalej p.p.s.a.

¹² Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469 ze zm.).

¹³ Art. 44¹, 44² i 48¹ k.p.c. Por. J. Gudowski, *Wyłączenie...*, s. 3 i n.; A. Olaś, *Właściwość delegacyjna sądu oparta na względach celowości w postępowaniu nieprocesowym*, „Przegląd Sądowy” 2022/1, s. 43.

¹⁴ T. Gizbert-Studnicki, *Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2009/7, s. 6 i n.

¹⁵ Tego zabiegu językowego ustawodawca nie powtórzył już ani w art. 379 pkt 4, ani w art. 401 pkt 1 k.p.c.

¹⁶ Odpowiednio – wyłączenie sądu z mocy samej ustawy (*recusatio iudici inhabili* – art. 44² i 48¹ k.p.c.) oraz wyłączenie sądu na wniosek (*recusatio iudici suspecti* – art. 44¹ k.p.c.).

że zarówno prawodawstwo, jak i praktyka prawnicza, a w pewnym sensie także praktyka ustrojowa (polityczna) nie dostarczały przykładów wymagających wnikliwej analizy w tym aspekcie. Używając najprostszego języka, jakiego w takim przypadku można użyć, nikomu nie przychodziło do głowy i nikt w granicach rozsądnych rachub nie przewidywał, że za stołem sędziowskim mogą pojawić się, z całym sądowym *entourage*, i to w takiej skali, osoby o niejasnym i wątpliwym statusie ustrojowym, podważanym z różnych punktów widzenia, ale przede wszystkim przy użyciu mocnych argumentów prawnych, głównie konstytucyjnych, ustrojowych i prawno-międzynarodowych (unijnych). Owszem, podobne przypadki rozważano w piśmiennictwie „przedkodeksowym”, ale poniechano ich regulacji jako nazbyt oczywistych, przynoszących wstyd legislacji swą sztuczną, „wydumaną” kazuistyką.

W pierwszej wersji projektu Kodeksu postępowania cywilnego przewidywano osobny przepis wyłączający „z urzędu” osobę, „która za sędziego nie może być uważana z powodu, że nie została zamianowana, albo dlatego, że ją ze służby sędziowskiej wydaloną”, a jeżeli podjęła ona czynności lub wydała orzeczenie, należało uznać je za „niebyłe”¹⁷. W piśmiennictwie prawniczym, powołującym się na „teorię ogólną”, wśród przyczyn wyłączenia sędziego także wyróżniano jego „niezdolność” do orzekania określaną jako „absolutna”. Przyjmowano, że taka niezdolność, stanowiąca swoistą pierwotną przyczynę wyłączenia z mocy samego prawa, „ma miejsce wtedy, gdy sędzia nie posiada kwalifikacji, np. gdy był pozbawiony urzędu, otrzymał nominację, a nie wszedł jeszcze w urządowanie itp.”¹⁸. Jako remedium na takie przypadki przewidywano wówczas „interwencję nadzorczą”, a więc podjęcie zawczasu stosownych czynności przez prezesa sądu, albo zastosowanie „ogólnych przepisów postępowania”, czyli przepisów dotyczących kontroli następczej (instancyjnej, nadzwyczajnej), w tym zwłaszcza przepisów o nieważności wyroku albo nieważności postępowania z powodu składu sądu niezgodnego z prawem, a więc przyczyn skutkujących uchynieniem wyroku wydanego „z udziałem sędziego, który nie został mianowany w trybie ustalonym albo był już dymisjonowany”¹⁹.

W późniejszych pracach Komisji Kodyfikacyjnej przyjęto, że wyłączenie sędziego w takich sytuacjach jest nader oczywiste, w związku z czym przepis wyłączający osobę, która nie jest sędzią lub z jakichkolwiek powodów niemogącą wykonywać funkcji sędziego, jest po prostu zbędny²⁰. Można zakładać, że projektodawca – świadomy, że prawo nie powinno normować

¹⁷ M. Allerhand, *Nieważność czynności sędziego i tegoż usunięcie* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, t. 1, Warszawa 1928, s. 36. W tej wersji projektu autor nawiązywał do wcześniej głoszonych poglądów na ten temat (M. Allerhand, *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1909, s. 793 i n. oraz 882 i n.). W owym czasie, w tworzącym się w Polsce ustroju sądowym oraz w prawie procesowym, nazwa „wyłączenie sędziego” nie była jeszcze utrwalona. Wyłączenie sędziego zwane było – ustrojowo i procesowo trafnie – wykluczeniem, nieprzyjęciem albo usunięciem sędziego, a czynności i orzeczenia takiego sędziego uznawano za niebyłe lub za nieważne.

¹⁸ W. Miszewski, *Postępowanie sądowo-cywilne*, dodatek I, Warszawa 1931, s. 17.

¹⁹ E. Waśkowski, *O projekcie kodeksu procedury cywilnej. Wyłączenie sędziów*, „Palestra” 1928/9–10, s. 378.

²⁰ *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, t. 2, Warszawa 1928, s. 286. W dyskusji nad projektem S. Gołąb stwierdził, że jest „nieprawdopodobne”, aby w sprawie między dwoma stronami prywatnymi, z których jedną jest Państwo, organ zastępujący je „wpływał w niekonstytucyjny sposób na wyłączenie sędziego państwowego” (S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie*

przypadków nazbyt kazuistycznych lub zgoła nieprawdopodobnych – wykluczał wystąpienie w praktyce takich „wynaturzeń” sądowych, a gdyby do nich w jednostkowych przypadkach doszło, wystarczające musiały okazać się przepisy o wyłączeniu sędziego w kształcie, jaki im nadano, ogólne przepisy o postępowaniu odwoławczym (kasacyjnym), ewentualnie unormowania dotyczące ustroju sądów regulujące nadzór administracyjny nad sądami. W odwodzie stały, rzecz jasna, także normy konstytucyjne przewidujące wykonywanie władzy sądowniczej przez sędziów, tj. osoby „odpowiadające warunkom przez prawo wymaganym” (art. 74 i n. w zw. z art. 2 Konstytucji marcowej²¹). Z podobnych przyczyn odstąpiono od normowania w Kodeksie wszelkich innych „naturalnych zasad prawnych”, a wśród nich np. przepisu o metodzie interpretacji ustawy i dopuszczalności wypełniania luk prawnych według tych zasad²².

Ostatecznie w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r. poniechano normowania „niezdolności absolutnej” sędziego jako przyczyny wyłączenia i tym samym tropem poszli twórcy Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. W obu tych kodeksach zastrzeżono jednak w przepisach dotyczących zaskarżania orzeczeń, że sprzeczność składu sądu z przepisami prawa – podobnie jak udział w rozpoznaniu sprawy sędziego wyłączonego z mocy ustawy – powoduje nieważność postępowania (art. 409 pkt 5 i 6 k.p.c. z 1930 r. i art. 379 pkt 4 k.p.c.), prowadzącą do uchylecia zaskarżonego wyroku i zniesienia postępowania. Uczestnictwo w składzie sądu sędziego wyłączonego z mocy ustawy stanowiło także przyczynę wznowienia postępowania, jeżeli doszło do uprawomocnienia się orzeczenia, a strona nie mogła wcześniej domagać się wyłączenia sędziego (art. 443 pkt 1 k.p.c. z 1930 r.), przy czym pod rządem art. 401 pkt 1 k.p.c. – od 1996 r. – stało się to możliwe także wtedy, gdy w składzie orzekającym uczestniczyła osoba nieuprawniona²³.

Mimo istnienia tych oczywistych klauzul ubezpieczających legalność składu orzekającego, w niewielkim stopniu efektywnych, bo działających dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia oraz wymagających od stron wielu dodatkowych, kłopotliwych i kosztownych zabiegów procesowych, pora wrócić do postawionego wcześniej problemu, a mianowicie, czy art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c., w istocie umożliwiający antycypującą, prewencyjną ocenę prawidłowości składu orzekającego, obejmuje także sędziego, którego status ustrojowy jest wadliwy albo co najmniej wątpliwy, a więc czy jest on na podstawie tego przepisu – z mocy samego prawa – *iudice inhabili*. Zważywszy, że zgodnie z tym przepisem sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy także wtedy, gdy pozostaje ze stroną w takim stosunku prawnym, iż wynik sprawy oddziałuje na jego prawa lub obowiązki, istota tego problemu sprowadza się na samym wstępie do odpowiedzi na pytanie, czy określenie „stosunek

– uzasadnienie – *zдания odrębne*, Kraków 1930, s. 65). Wcześniej A. Błasits twierdził stanowczo, że „sąd niezdolny jest żadnym sądem i żadnej mu przeto nie wolno wykonywać jurysdykcji” (A. Błasits, *Nieważność i zarzuty w austriackiem procesie cywilnym*, Lwów 1887, s. 45).

²¹ Ustawa z 17.03.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 44, poz. 267).

²² S. Gołąb, *Projekty...*, s. 7 i n.

²³ W piśmiennictwie podniesiono, że chodzi o osobę, która nie jest sędzią lub ławnikiem, a więc nie miała kompetencji do rozpoznania sprawy lub orzekania (K. Weitz, *Skarga o wznowienie postępowania* [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, red. T. Ereciński, *Środki zaskarżenia*, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 1285. Podobnie M. Manowska, *Wznowienie postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 107).

prawny” obejmuje stosunki sędziego ze stronami zachodzące na polu prawa prywatnego (*scil.* stosunki prywatnoprawne), czy także stosunki z dziedziny prawa publicznego.

W piśmiennictwie²⁴ oraz w judykaturze²⁵ nie budzi wątpliwości, że przepisy o składzie sądu, a więc również o wyłączeniu sędziego wymagają wykładni ścisłej, deklaratywnej, bez jakichkolwiek koncesji na rzecz zwężania lub rozszerzania wyczerpująco skodyfikowanych podstaw wyłączenia. Ta dyrektywa wykładnicza dotyczy także użytego w art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c. pojęcia „stosunek prawny”, nieograniczonego przez prawodawcę jakimkolwiek uściśleniem (przymiotnikiem albo partykułą ograniczającą), jest zatem oczywiste, że *lege non distinguente* chodzi o każdy dwupodmiotowy (wielopodmiotowy) stosunek (społeczny, tetyczny) regulowany normami prawnymi, istniejący między jego stronami – nawet wtedy, gdy o nim nie wiedzą – tworzący między nimi swoistą więź prawną (*vinculum iuris*), niezależnie od tego, czy wypływa on z prawa prywatnego czy prawa publicznego²⁶. Inaczej rzecz ujmując, stosunek prawny zachodzący między sędzią a choćby jedną ze stron może być nie tylko stosunkiem prywatnym (cywilnoprawnym), wynikającym np. z umowy lub innego zdarzenia stwarzającego takie stosunki, lecz także stosunkiem publicznoprawnym, mającym źródło, często bez przejawianej inicjatywy stron, w prawie publicznym. W piśmiennictwie jako przykłady wyłączenia eksponuje się zazwyczaj stosunki cywilnoprawne, nie brak jednak bardziej dociekliwych autorów, którzy nie mają wątpliwości co do tego, że podłożem podstawy wyłączenia z mocy ustawy na podstawie art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c. mogą być także stosunki wyrastające z prawa publicznego, stwarzające po każdej ze stron określone obowiązki i uprawnienia²⁷.

²⁴ Por. np. J. Korzonek, *O bezwzględnych przyczynach wyłączenia sędziego w projekcie k.p.c.*, „Przegląd Sądowy” 1930/12, s. 344; J. Korzonek, *Przyczynki...*, s. 76; E. Skrętowicz, *Iudex inhabilis...*, s. 20; S. Dalka, *Możliwość wyłączenia sędziego w sprawie cywilnej jako gwarancja obiektywizmu i bezstronności sądu powszechnego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 71; R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 91 i n.; J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu...*, s. 119.

²⁵ Por. np. orzeczenie SN z 3.02.1933 r., C.II.Rw. 39/33, „Nowa Paestra” 1933/7, s. 33. W wyjątkowych, a zwłaszcza nietypowych przypadkach możliwe są jednak, a nawet konieczne – jako swoista *ultima ratio* – zabiegi adaptacyjne oraz stosowanie analogii (np. uchwała SN z 24.08.1971 r., III CZP 45/71, OSNCP 1972/3, poz. 45, z omówieniem E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, „Nowe Prawo” 1973/1, s. 87, i W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, „Państwo i Prawo” 1973/3, s. 114, oraz wyrok SN z 28.02.2020 r., II CSK 666/18, OSNC 2020/11, poz. 99, z omówieniem M. Dziurdy i T. Zembrzuskiego, *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa*, red. J. Kosonoga, Warszawa 2021, s. 174). Por. także W. Jasiński, *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 285; I. Kunicki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–729, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013, s. 219 i n.

²⁶ Tylko przykładowo A. Peretiakowicz, *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1947, s. 56 i n.; W. Siedlecki, *Podstawowe pojęcia prawne*, Kraków 1948, s. 102 i n.; J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1994, s. 210 i n.; L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 1999, s. 221 i n.; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 115 i n.

²⁷ Por. J. Korzonek, *O bezwzględnych przyczynach wyłączenia sędziego w projekcie k.p.c.*, „Przegląd Sądowy” 1930/12, s. 345; W. Piasecki, J. Korzonek, *Kodeks postępowania cywilnego i przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, Miejsce Piastowe 1931, s. 308; Ś. Kruszelnicki, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, cz. 1, Poznań 1938, s. 87; J. Gudowski, *Przegląd orzecznictwa*, „Przegląd Sądowy” 1998/6 s. 68; pogląd idący w tym kierunku prezentuje także J. Derlatka, *Wyłączenie*

Takie stanowisko jest oczywiście prawidłowe, nie ma bowiem żadnej jakościowej – moralnej i materialnej, ale także deontologicznej – różnicy między skutkami oddziaływania na interes sędziego wypływający z prawa publicznego i prawa prywatnego.

3. Struktura postępowania przed sądem, stanowiącego forum i medium rozstrzygania sporów między powodem i pozwanym, ale także innymi podmiotami postępowania, np. uczestnikami w postępowaniu nieprocesowym, oparta jest na stosunku publicznoprawnym powstającym między sądem i stronami z chwilą skutecznego wniesienia pozwu (wniosku), nadania mu biegu i po skutecznym doręczeniu go pozwanemu (uczestnikowi). Koncepcja trójstronnego stosunku procesowego jako istoty procesu cywilnego powstała w drugiej połowie XIX w. i została, mimo pewnych prezentowanych w piśmiennictwie różnic w widzeniu jej konstrukcji²⁸, szeroko zaakceptowana w nauce, a zwłaszcza w procesualistyce germańskiej, z której – po uzyskaniu niepodległości i później – najszerzej czerpał polski ustawodawca. Od przełomu XIX i XX w. do dzisiaj koncepcja stosunku procesowego jest niemal powszechnie aprobowana także w nauce polskiej²⁹, choć w okresie tzw. realnego

sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c., „Polski Proces Cywilny” 2012/3, s. 481, wskazując, że sędzia podlega wyłączeniu, jeżeli jest członkiem organizacji pozarządowej działającej w sprawie na podstawie art. 61–63 k.p.c. Odmiennie zdanie wyrażał L. Peiper, ujmował jednak stosunek publiczno-prawny w sposób swoisty, „odpersonalizowany”, jako każdą relację obejmującą sprawy, „w których chodzi o ogólne prawa i obowiązki obywateli Państwa, mieszkańców danej gminy” (L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1, Kraków 1934, s. 182).

²⁸ Za jej autora uważany jest O. Bülow, *Die Lehre von den Prozesszureden und die Prozessvoraussetzungen*, Giessen 1868 (ostatnie wznowienie, przedruk z oryginału – Salzwasser-Verlag GmbH, Bremea 2020). Wielu innych wybitnych procesualistów niemieckich (np. A. Wach) przyjęło stosunek procesowy jako „pewnik” i chociaż w jego teoretycznej ocenie zachodziły pewne różnice (twierdzono np. o sytuacji, a nie stosunku prawnym, oraz odmiennie przedstawiano relacje między poszczególnymi podmiotami), to nie podważały one jego publicznoprawnej natury oraz istoty podmiotowej, tj. więzi między sędzią a stronami, a w niektórych wypadkach tylko między stronami (por. np. E. Waśkowski, *Istota procesu cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1936/12–13, s. 353; Z. Resich, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966, s. 6 i n.; Z. Resich, *Stosunek prawnoprosesowy* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974, s. 125 i n.; Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 39 i n. oraz powołane tam piśmiennictwo).

²⁹ K. Fierich, *Wpływ nauki o stosunku procesowym na podstawy nowej procedury cywilnej austriackiej*, „Reforma Sądowa” 1897/1–2, s. 7; A. Bálasits, K. Fierich, *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, t. 1, *Nauki wstępne i rzecz o sądach cywilnych*, Kraków 1898–1901, s. 9 i n.; W. Godlewski, *Austriackie prawo procesowe cywilne*, Lwów 1900, s. 32 i n.; K. Stefko, *Grundprobleme des Zivilprozessrechts*, Kraków 1915, s. 274 i n.; K. Dynowski, *Postępowanie sądowe cywilne* [według wykładów prof. K. Dynowskiego 1920/21], Warszawa 1921, s. 7 oraz 70 i n.; K. Fierich, *Projekty polskiej procedury cywilnej w oświetleniu nauki o stosunku procesowym*, „Palestra” 1924/8–9, s. 361 i n.; K. Fierich, *Procedura cywilna*, cz. 1 [spisana wedle wykładów], Kraków b.r.w., s. 3; *Postępowanie sądowe cywilne* [Opracowano na podstawie wykładów PP. Profesorów Uniwersytetu Warszawskiego oraz U.P.C.], Warszawa 1926, s. 58 i n.; F. Kruszelnicki, *Proces cywilny jako stosunek prawny w świetle polskiej procedury cywilnej*, „Palestra” 1931/8–9, s. 337; S. Gołąb, *Zarys polskiego procesu cywilnego*, zeszyt pierwszy, *Jurisdykcja sądów powszechnych*, Kraków 1932, s. 11; E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 165; H. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950, s. 20; M. Sawczuk, *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963, s. 6 i n.; W. Berutowicz, *Cywilnoprosesowe stosunki prawne*, „Państwo i Prawo” 1971/3–4, s. 590; Z. Kminikowska, *Stosunek cywilnoprosesowy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu

socjalizmu, jako wywodzoną z prawa publicznego, które w owym czasie było w swoisty sposób ignorowane, próbowano ją za pomocą ekwilibrystycznych zabiegów „ucywilistyczyć” i w ten sposób zarazem „usocjalistyczyć”³⁰. W wyniku tych zabiegów powstała koncepcja procesu jako aktu złożonego, dzisiaj już przebrzmiała, chociaż także w jej ramach jednym z głównych protagonistów procesu pozostawał sędzia. Niepodważalna, konstrukcyjna funkcja sędziego dominuje również w innych, mniej udanych wizjach procesu cywilnego, jak np. procesu jako quasi-kontraktu lub jako pewnej sytuacji prawnej³¹. Warto podkreślić, że teoria stosunku prawnoprocesowego jest współcześnie postrzegana także jako podwalina jednolitego europejskiego prawa sądowego cywilnego³².

Przedmiotem procesowego stosunku prawnego, unormowanego przepisami prawa ustroju sądów oraz prawa procesowego, jest sprawa przedstawiona sądowi przez powoda (wnioskodawcę) w celu jej osądzenia w sformalizowanym postępowaniu, toczącym się i rozwijającym w wyniku podejmowanych przez sąd oraz strony (uczestników) czynności, gasnącego z chwilą wydania wyroku lub innego orzeczenia kończącego postępowanie i zarazem wygaszającego ten stosunek. Jest kilka fundamentalnych, nieodzownych wymagań powstania tego stosunku, a zarazem rozwinięcia procesu, dotyczących zarówno jego podmiotów, jak i przedmiotu. Do wymagań podstawowych dotyczących sądu należy „faktyczna i prawna możliwość wykonywania urzędu sędziego oraz należyte obsadzenie”³³, a także zachowanie właściwości rzeczowej i miejscowej, a do wymagań dotyczących stron – zdolność sądowa i procesowa, ewentualnie także postulacyjna i należyte umocowanie pełnomocników. Określone wymagania musi spełniać także sprawa przedstawiona pod osąd; musi być sprawą cywilną w ujęciu materialnym lub formalnym, niewyłączoną z drogi sądowej na podstawie szczególnego przepisu ustawy. Niespełnienie któregoś z tych wymagań powoduje – w zależności od typu ustanowionej procedury – niepowstanie stosunku procesowego w ogóle albo jego nieważność *ab initio* skutkującą nieważnością postępowania lub nieważnością wydanego orzeczenia. W przypadku polskiego postępowania cywilnego skutkiem tym jest nieważność postępowania stanowiąca bezwzględną przesłankę uchylenia orzeczenia i zniesienia postępowania (art. 379 i 386 k.p.c.), z pomocniczym skutkiem określonym w art. 401 pkt 1 k.p.c.³⁴

Gdańskiego. Prawo” 1981/9, s. 221; W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 209 i n.; Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 51 i n.; M. Sawczuk, *O aktualności teorii stosunku prawnego cywilnopprocesowego* [w:] *Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego. Profesorowi Włodzimierzowi Berutowiczowi w 40-lecie pracy naukowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1990/170, s. 199 i n.; T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania cywilnego*, Warszawa 2016, s. 144 i n.

³⁰ J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958, s. 23 i n.; W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 40 i n.; Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 46 oraz 53 i n.

³¹ Por. np. W. Siedlecki, *Nieważność procesu...*, s. 9 i n.

³² G. Borkowski, T. Demandecki, *O tworzeniu jednolitego prawa sądowego cywilnego w państwach Europy Wschodniej w świetle teorii o stosunku prawnym cywilnopprocesowym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2003/1, s. 77 i n. Autorzy podają m.in., że „że nauka o cywilnopprocesowym stosunku prawnym rządzi niepodzielnie na obszarze państw członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw” (s. 80).

³³ Takiego, dzisiaj już nieco archaicznego, ale bardzo jednoznacznego sformułowania użyli A. Bălasits, K. Fierich, *Nauka o sądach...*, s. 10.

³⁴ T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 144 i n. Autor aprobeuje koncepcję stosunku procesowego jako istoty procesu cywilnego i na jej podstawie opisuje oraz objaśnia instytucję nieważności postępowania m.in.

Teoria procesu jako stosunku procesowego jest podłożem trafnej tezy, że postępowanie cywilne stanowi normatywny – regulowany ustawowo – mechanizm wykonywania wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych. Ustawodawca określa podstawowe elementy tego stosunku, tj. udziału sędziego (sądu), legitymowanego do wymierzania sprawiedliwości i obciążonego wymaganiami prawidłowego działania, oraz udziału stron (uczestników), do których odnoszą się podmiotowe przesłanki procesu; uchybienia lub braki w tym zakresie stanowią (mogą stanowić) przyczynę nieważności postępowania. Nieważność wynika z wad funkcjonowania tego mechanizmu, a zarazem z wad stanowiącego jego substrat stosunku prawnoprosesowego, podważając efekt przeprowadzonego postępowania w postaci orzeczenia, które w razie wniesienia środka zaskarżenia musi być uchylone³⁵. W ten sposób dochodzi do zniweczenia celu wymiaru sprawiedliwości oraz zachwiania jego społecznego wizerunku jako organu kompetentnego i bezstronnego.

Jak wspomniano, wśród przyczyn nieważności postępowania ustanowionych w art. 379 pkt 5 k.p.c. jest sprzeczność składu sądu z przepisami prawa oraz wzięcie udziału w rozpoznaniu sprawy przez sędziego wyłączonego z mocy ustawy (*iudicis inhabili*), a także – przewidziane w art. 401 pkt 1 k.p.c. oprócz wyłączenia z mocy ustawy – uczestniczenie w składzie sądu osoby nieuprawnionej. Nie ulega zatem żadnej wątpliwości, że fundamentalnym elementem stosunku prawnoprosesowego, a zarazem mechanizmu wykonywania (wymierzania) sprawiedliwości, jest sędzia (sąd) ustanowiony zgodnie z przepisami prawa oraz niepodlegający wyłączeniu z rozpoznania sprawy z mocy samej ustawy³⁶.

4. Strony oraz sędziego rozpoznającego ich sprawę, eksponującego i reprezentującego imperium państwa, łączy – oprócz stosunku prawnoprosesowego – także stosunek ustrojowy, oparty na Konstytucji RP i przepisach ustrojowych sądownictwa³⁷. Istotą tego stosunku jest obowiązek wykonywania przez sędziego zadań państwa z zakresu wymiaru sprawiedliwości (art. 10 ust. 2 w zw. z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP i art. 2 § 1 p.u.s.p.),

jako skutku naruszenia lub wadliwości tego stosunku. Powtarza przy okazji sentencjonalne stwierdzenie K. Fiericha, że nauka o stosunku procesowym jest „kluczem zdolnym do ułatwienia w rozwiązywaniu najzawilszych zagadnień procesu cywilnego” (K. Fierich, *Projekty...*, s. 361). Warto w tym miejscu powtórzyć także słowa Z. Resicha, że „pojęcie stosunków prawnoprosesowych stanowi podstawową kategorię nauki o postępowaniu cywilnym, bez której nie jest możliwe wyjaśnienie do końca doniosłych zagadnień postępowania cywilnego, a tym samym poznanie i określenie jego istoty” (Z. Resich, *Istota procesu...*, s. 57 i n.). Obie te wypowiedzi nabierają szczególnej wagi i sprawczości konceptualnej zwłaszcza dzisiaj.

³⁵ T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 154 i n.

³⁶ Należy na marginesie zaznaczyć, że „skład orzekający sprzeczny z przepisami prawa” to nie tylko skład inny niż przepisany w art. 47 i 509 k.p.c. (por. także np. art. 18, 367, 397, 398¹⁰ i 544 k.p.c.), lecz także skład z udziałem osoby nieuprawnionej do orzekania. Tak trafnie T. Zembrzusi, *Nieważność...*, s. 232. Por. także uchwałę składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z 23.01.2020 r., BSA I-4110-1/20, OSNC 2020/4, poz. 34 – dalej „uchwała trzech połączonych Izb Sądu Najwyższego”.

³⁷ Już K. Stefko, orędując za koncepcją stosunku procesowego jako istoty postępowania cywilnego, twierdził, że w rzeczywistości jest to stosunek między stronami a państwem, w którym podmiotem uprawnionym jest strona, a zobowiązanym państwo. Stosunek procesowy jest zatem „stosunkiem państwowym” (K. Stefko, *Grundprobleme...*, s. 274 i n.; por. W. Siedlecki, *Nieważność procesu...*, s. 19).

połączony z bezwzględnym obowiązkiem bezstronności (art. 45 Konstytucji RP w związku z art. 6 europejskiej Konwencji Praw Człowieka i art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej oraz art. 2 § 1 p.u.s.p.), a także rzetelności działania i przestrzegania prawa (preambuła oraz art. 2, 7 i 82 Konstytucji RP).

Uczestnictwo jednostki w omawianym stosunku, stwarzającym określoną sytuację podmiotową wobec władzy publicznej (sądu, sędziego), stanowi realizację jej prawa podmiotowego publicznego w jego przejawie konstytucyjnym. Prawo to, jako prawo „relacyjne”, wyznacza w odniesieniu do sądu prawo jednostki do określonego zachowania się sądu z zachowaniem oczekiwanych standardów konstytucyjnych (prawnych), a zarazem określa obowiązek państwa (sądu) do wymaganego zachowania się wobec i „na rzecz” jednostki³⁸.

Publiczne prawo podmiotowe, a w szczególności prawo do ochrony ze strony państwa – także ochrony sądowej – umożliwia domaganie się przez obywatela ochrony jego praw za pośrednictwem prawa procesowego, spełniającego tę funkcję publicznoprawną z powodu swojej przyrodzonej natury. Trafnie zatem zwrócono uwagę, że prawo do postępowania sądowego wiąże materialną treść publicznego prawa podmiotowego z elementem formalnym, czyli z możliwością dochodzenia tego prawa przed sądem. Upatrywanie istoty i celu procedur w zapewnieniu wykonywania i ochrony praw podmiotowych wiąże się więc nie tylko z prawidłową realizacją prawa materialnego, ale także z zachowaniem wszelkich standardów procesowych zgodnych z normami prawa międzynarodowego i konstytucyjnego³⁹.

Należy podkreślić, że koncepcja publicznych praw podmiotowych, wspierana mocno przez judykaturę, w tym zwłaszcza przez orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, jest współcześnie uznawana za jedną z podstawowych instytucji prawnych demokratycznego państwa prawnego. Renesans tej koncepcji jest widoczny zwłaszcza w polskiej doktrynie prawa konstytucyjnego, a jeszcze nie tak dawno dominował także w praktyce konstytucyjnej, upowszechniającej analizowanie i używanie praw konstytucyjnych jako praw podmiotowych publicznych⁴⁰.

Nowe, współczesne spojrzenie na stosunek prawnoprosesowy jako osnowę postępowania cywilnego nakazuje więc postrzegać go dzisiaj jako część prawa podmiotowego publicznego, mającego zresztą podobną strukturę. Jednostka (strona procesu sądowego) stanowi w tej strukturze podmiot uprawniony, państwo (jego organy, *scil.* sąd, sędziowie) staje się adresatem praw publicznych jednostki, a zarazem podmiotem zobowiązanym do wymaganego zachowania się (działania lub zaniechania). Zobowiązanie to, jego istota

³⁸ Por. A. Wróbel [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, *Instytucje prawa administracyjnego*, red. R. Hauser, A. Wróbel, Z. Niewiadomski, Warszawa 2015, s. 331 i n. Wyróżnia się – w zależności od rodzaju prawa, tzw. pozytywnego lub negatywnego – zachowania państwa polegające na zaniechaniu (niepodjęciu) działania albo na działaniu [J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2007, s. 308; W. Jakimowicz, *Prawa publiczne podmiotowe*, Kraków 2002, s. 223 i n.; A. Wróbel [w:] *System...*, s. 376; T. Chauvin, *Homo iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, Warszawa 2014, s. 238 i n.; M. Tabernacka, M. Giełda, *Publiczne prawo podmiotowe* [w:] *Tadeusz Bigo o administracji i prawie administracyjnym – refleksje wrocławskiej szkoły administratywistycznej*, red. T. Kocowski, P. Lisowski, M. Paplicki, Wrocław 2020, s. 249 i n.].

³⁹ A. Wróbel [w:] *System...*, s. 378; T. Chauvin, *Homo iuridicus...*, s. 240.

⁴⁰ A. Wróbel [w:] *System...*, s. 350.

i konstytucyjna jakość, stanowi przedmiot prawa podmiotowego publicznego⁴¹. Istnienie tego stosunku łączy się zatem wprost ze statusem sędziego, wyznaczającym jego kompetencje do wykonywania władzy sędziowskiej w określonych sprawach, w określonym sądzie i na określonym obszarze jurysdykcyjnym, a więc także wobec określonych podmiotów (stron). Nie może ulegać wątpliwości, że sędzia będący kluczowym podmiotem tego stosunku oraz newralgicznym ogniwem mechanizmu wykonywania (wymierzania) sprawiedliwości musi nie tylko działać zgodnie z prawem, ale przede wszystkim musi być sędzią ustrojowo „czystym” (*iudice puro*), a to oznacza, iż jego status, legalność zajmowania stanowiska sędziowskiego oraz prawidłowość wytyczenia zakresu władzy sędziowskiej nie mogą budzić jakichkolwiek wątpliwości prawnych, szczególnie w aspekcie konstytucyjnym oraz prawnomiędzynarodowym.

5. Jest oczywiste – eksponują to przytoczone już przepisy konstytucyjne oraz postanowienia aktów prawa międzynarodowego i unijnego – że sędzia, pomijając wszystkie inne jego niezbywalne cechy, musi być niezawisły i bezstronny oraz właściwy, czyli prawidłowo ustanowiony na mocy ustawy. Tylko taki sędzia zapewnia skuteczną ochronę prawną w dziedzinach objętych prawem unijnym, w związku z czym obowiązkiem każdego państwa – członka Unii Europejskiej – jest zagwarantowanie powoływania sędziów gwarantujących w pełni taką ochronę (art. 2 i 19 ust. 1 akapit drugi Traktatu o Unii Europejskiej⁴²).

W ostatnich kilku latach prawidłowość powoływania sędziów wywołała jednak poważne wątpliwości wynikające ze zmiany przepisów ustrojowych o organizacji i działaniu organów wymiaru sprawiedliwości przeprowadzane od chwili wejścia w życie ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw z 2017 r.⁴³ Zmiany te – i ich skutki – stały się przedmiotem wielu orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości⁴⁴, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁴⁵ oraz Sądu Najwyższego⁴⁶, z których jednoznacznie wynika,

⁴¹ A. Wróbel [w:] *System...*, s. 375.

⁴² Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13). Por. np. wyrok Sądu UE z 23.01.2018 r., T-639/16 P, FV przeciwko Radzie Unii Europejskiej, EU:T:2018:22, pkt 68.

⁴³ Ustawa z 8.12.2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 3 ze zm.) – dalej ustawa z 8.12.2017 r.

⁴⁴ Wyrok TS 24.06.2019 r., C-619/18, Komisja przeciwko Polsce, EU:C:2019:615; wyrok TS (Wielka Izba) z 19.11.2019 r., C-585/18, C-624/18 i C-625/18, A.K. przeciwko Krajowej Radzie Sądownictwa i CP i DO przeciwko Sądowi Najwyższemu, EU:C:2019:982; wyrok TS z 2.03.2021 r., C-824/18, A.B. i inni, EU:C:2021:153; wyrok TS z 15.07.2021 r., C-791/19, Komisja przeciwko Polsce, EU:C:2021:596; wyrok TS z 6.10.2021 r., C-487/19, W.Ż, EU:C:2021:798, z komentarzem Z. Nowickiej, *Status sędziego powołanego z rażącym naruszeniem prawa. Glosa do wyroku TS z dnia 6 października 2021 r., C-487/19*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022/3, s. 40.

⁴⁵ Wyrok ETPC z 29.06.2021 r., 26691/18 i 27367/18, Broda i Bojara przeciwko Polsce, HUDOC; wyrok ETPC z 22.07.2021 r., 43447/19, Reczkowicz przeciwko Polsce, HUDOC; wyrok ETPC z 8.11.2021 r., 49868/19 i 57511/19, Dolińska-Ficek i Ozimek przeciwko Polsce, HUDOC; wyrok ETPC z 3.02.2022 r., 1469/20, Pharma sp. z o.o. przeciwko Polsce, HUDOC. Por. także uzasadnienie wyroku ETPC z 7.05.2021 r., 4907/18, Xero Flor przeciwko Polsce, HUDOC.

⁴⁶ Np. wyrok SN z 5.12.2019 r., III PO 7/18, OSNP 2020/4, poz. 38; uchwała składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z 23.01.2020 r., BSA I-4110-1/20,

że wady postępowania poprzedzającego powołanie sędziego wpływają na jego zdolność do wymierzania sprawiedliwości i w związku z tym są istotnym kryterium oceny, czy osoba objęta takim postępowaniem i następnie – w jego wyniku – powołana na stanowisko sędziego gwarantuje rozpoznanie sprawy jako niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony na mocy ustawy⁴⁷. Orzeczenia te wykazują również, że w wyniku wspomnianych zmian doszło do naruszenia standardu bezstronności i niezależności sądu wymaganego przez art. 45 Konstytucji RP, art. 6 ust. 1 europejskiej Konwencji Praw Człowieka i art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej⁴⁸.

W tym kontekście bardzo istotne znaczenie mają także orzeczenia Naczelnego Sądu Administracyjnego, który wykonując wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, uwzględnił co najmniej kilkanaście odwołań skarżących kandydatów aspirujących do stanowisk sędziowskich w Sądzie Najwyższym i uchylił stosowne uchwały Krajowej Rady Sądownictwa⁴⁹. Stwierdził, że Rada ukonstytuowana na podstawie ustawy z 8.12.2017 r. nie daje w procedurze powoływania sędziów gwarancji niezależności od organów władzy wykonawczej i ustawodawczej. Stopień jej zależności od tych władz jest wysoki w takim stopniu, że nie pozostaje bez znaczenia dla oceny spełniania przez wyłonionych przez nią kandydatów na sędziów obiektywnych wymagań niezawisłości i bezstronności.

OSNC 2020/4, poz. 34; postanowienie SN z 16.09.2021 r., I KZ 29/21, OSNK 2021/10, poz. 41; postanowienie SN z 29.09.2021 r., V KZ 47/21, LEX nr 3230203; postanowienie SN z 25.11.2021 r., I CSKP 524/21, LEX nr 3262183.

⁴⁷ Wyrok TS 24.06.2019 r., C-619/18, Komisja przeciwko Polsce, EU:C:2019:615; wyrok TS (Wielka Izba) z 19.11.2019 r., C-585/18, C-624/18 i C-625/18, A.K. przeciwko Krajowej Radzie Sądownictwa i CP i DO przeciwko Sądowi Najwyższemu, EU:C:2019:982; wyrok TS z 2.03.2021 r., C-824/18, A.B. i inni, EU:C:2021:153; wyrok TS z 15.07.2021 r., C-791/19, Komisja przeciwko Polsce, EU:C:2021:596; wyrok TS z 6.10.2021 r., C-487/19, W.Ż., EU:C:2021:798; wyrok ETPC z 22.07.2021 r., 43447/19, Reczkowicz przeciwko Polsce, HUDOC; wyrok ETPC z 8.11.2021 r., 49868/19 i 57511/19, Dolińska-Ficek i Ozimek przeciwko Polsce, HUDOC.

⁴⁸ Bardzo istotne znaczenie ma w tym zakresie wyrok ETPC (Wielka Izba) z 15.03.2022 r., 43572/18, Grzęda przeciwko Polsce, HUDOC, eksponujący konieczność ochrony autonomii Krajowej Rady Sądownictwa oraz wady zmian dokonanych w jej składzie, stanowiące niedopuszczalną ingerencję władzy ustawodawczej i wykonawczej, a także wyrok ETPC (Wielka Izba) z 1.12.2020 r., 26374/18, Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii, HUDOC, w którym Trybunał zaakcentował znaczenie dla konwencyjnego standardu „sądu ustanowionego zgodnie z ustawą” prawidłowości i zgodności z prawem krajowym postępowania mającego na celu wyłonienie sędziów. Por. także wyrok TS (Wielka Izba) z 27.02.2018 r., C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses przeciwko Tribunal de Contas, EU:C:2018:117; wyrok TS (Wielka Izba) z 25.07.2018 r., C-216/18 PPU, L.M., EU:C:2018:586.

⁴⁹ Wyroki NSA z 6.05.2021 r., II GOK 2/18, LEX nr 3169817, II GOK 3/18, LEX nr 3170844, II GOK 5/18, LEX nr 3170875, II GOK 6/18, LEX nr 3170860, i II GOK 7/18, LEX nr 3170800, z 13.05.2021 r., II GOK 4/18, LEX nr 3190013, z 21.09.2021 r., II GOK 10/18, LEX nr 3241781, II GOK 12/18, LEX nr 3258024, II GOK 13/18, LEX nr 3258253, i II GOK 14/18, LEX nr 3258178, z 21.09.2021 r., II GOK 8/18, LEX nr 3241714, oraz z 11.10.2021 r., II GOK 9/18, LEX nr 3267103, II GOK 15/18, LEX nr 3266778, II GOK 16/18, LEX nr 3267200, II GOK 17/18, LEX nr 3267614, II GOK 18/18, LEX nr 3267720, II GOK 19/18, LEX nr 3267231, i II GOK 20/18, LEX nr 3267075.

Ważnego świadectwa oceny rzetelności i wiarygodności powołań dokonanych z udziałem Krajowej Rady Sądownictwa ukształtowanej na podstawie ustawy z 8.12.2017 r. dostarcza również orzecznictwo sądów powszechnych, eksponujące prejudykаты trybunałów europejskich oraz uchwałę trzech połączonych Izb Sądu Najwyższego, jak też akcentujące pierwszeństwo prawa unijnego, także w odniesieniu do wyroków Trybunału Konstytucyjnego⁵⁰. Istotne znaczenie mają również, odnotowywane w praktyce Sądu Najwyższego, przypadki zawiadomień składanych przez sędziów na podstawie art. 51 k.p.c. o przyczynie wyłączenia ze względu na dobro wymiaru sprawiedliwości, interes stron i ich prawo do rzetelnego procesu oraz dobro Państwa⁵¹. Nie można wykluczać, że zawiadomienia te są nie tylko wyrazem szacunku dla praworządności, ale także swoistej retrospektywnej autorefleksji.

Przytoczone orzeczenia sądów i trybunałów oraz towarzyszące im motywy wskazują jednoznacznie, że powołania osób na stanowiska sędziowskie lub powołania sędziów na stanowiska w sądach wyższego rzędu, a także w Sądzie Najwyższym i sądach administracyjnych, do których doszło w wyniku postępowania przed Krajową Radą Sądownictwa w składzie ukształtowanym na podstawie ustawy z 8.12.2017 r., budzą uzasadnione wątpliwości nie tylko z punktu widzenia wymagań stawianych procedurom powoływania sędziów, ale przede wszystkim z punktu widzenia standardów niezawisłości i bezstronności sędziów ustanowionych w art. 45 Konstytucji RP, art. 6 europejskiej Konwencji Praw Człowieka i art. 47 Karty praw podstawowych⁵².

6. Jak już podkreślono, do wyłączenia sędziego z rozpoznawania sprawy z mocy samej ustawy dochodzi na podstawie art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c. wtedy, gdy sędzia pozostaje ze stroną w takim stosunku prawnym – także w stosunku publicznoprawnym – że wynik sprawy wywrze wpływ na jego prawa lub obowiązki. Skoro tak, to jest oczywiste, że ocena stosunku prawnoprocesowego, którego podmiotem – obok stron – jest sędzia rozpoznający sprawę, ma wpływ (*verbum legis* – oddziaływa) na jego prawa i obowiązki. Ten wpływ jest prosty; jeżeli status sędziego jest wadliwy albo ustrojowo „nieczysty”, to wadliwość ta, wątpliwość i „nieczystość” pozbawiają go uprawnień i obowiązków jurysdykcyjnych, co

⁵⁰ Np. postanowienie SO w Krakowie z 11.10.2021 r., I Cz 311/21, niepubl.; postanowienie SO w Krakowie z 21.10.2021 r., I C 2121/15, LEX nr 3329445; postanowienie SO w Krakowie z 9.11.2021 r., VI Kp 2184/21, niepubl.; postanowienie SR w Słupsku z 29.11.2021 r., II K 4/21, niepubl.; postanowienie SO w Warszawie z 15.12.2021 r., X Ka 149/21, niepubl.; postanowienie SO w Krakowie z 23.12.2021 r., VI K 149/21, niepubl.; postanowienie SO w Krakowie z 9.02.2022 r., I Cz 515/21, niepubl.; postanowienie SO w Krakowie z 22.02.2022 r., KD.SO-1143-18/22, niepubl., i wyrok SA w Białymstoku z 28.02.2022 r., III AUa 1032/21, LEX nr 3324761. Por. także zdanie odrębne do postanowienia SO w Warszawie z 21.05.2021 r., XII K 192/13, niepubl., oraz liczne pytania prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (np. postanowienie SO w Krakowie z 31.03.2021 r., I C 2329/20, LEX nr 3287834).

⁵¹ Por. np. postanowienie SN z 25.11.2021 r., I CSKP 524/21, LEX nr 3262183, i postanowienie SN z 12.01.2022 r., I NSNc 52/21, LEX nr 3304475.

⁵² Artykuł, idąc tropem zaznaczonym uzasadnieniem uchwały trzech połączonych Izb Sądu Najwyższego, nie dotyczy formalnego – w ujęciu statycznym – statusu sędziów powołanych na stanowiska z udziałem Krajowej Rady Sądownictwa ukształtowanej na podstawie przepisów ustawy z 8.12.2017 r.

najmniej *in casu*, a jeżeli je wykona, spowoduje nieważność postępowania lub powstanie bezwzględniej przyczyny wznowienia, a więc cel – wymierzenie sprawiedliwości – z powodów leżących po stronie sędziego nie zostanie osiągnięty. Jeżeli natomiast jakość stosunku prawnoprosesowego, jego ważność i skuteczność, zostanie oceniona pozytywnie, uprawnienia i obowiązki sędziego żadnego uszczerbku z tego powodu nie doznają, jak też niezagrożone pozostają publiczne prawa podmiotowe stron. Tak czy inaczej oceny ważności i skuteczności tego stosunku nie może dokonywać sędzia będący jego stroną albo będący w identycznej sytuacji ustrojowo-procesowej; to rudymetarna oczywistość niewymagająca żadnych dalszych eksplikacji.

Należy podkreślić, że prawa i obowiązki jurysdykcyjne wynikające ze stosunku prawnoprosesowego wypełniającego publiczne prawo podmiotowe strony są zarazem prawami i obowiązkami służbowymi sędziego, jeżeli zatem zostaną z punktu widzenia ustrojowego zanegowane, to – naruszone lub niedopełnione – bezpośrednio oddziałają⁵³ także na ten stosunek, powodując odjęcie sędziemu legitymacji do skutecznego wymierzania sprawiedliwości w imieniu państwa. Mogą także doprowadzić do naruszenia ślubowania (art. 66 p.u.s.p.), które ma nie tylko charakter emblematyczny, uroczysty, ale również materialnoprawny, przekroczenie bowiem granic wytyczonych ślubowaniem oznacza popełnienie przewinienia służbowego i rodzi odpowiedzialność sędziego, a niekiedy także odpowiedzialność państwa⁵⁴.

Inaczej mówiąc, skoro sędzia, którego prawidłowość powołania oraz „czystość” sędziowskiego statusu sędziego są wątpliwe, a tym samym wątpliwe są jego niezawisłość oraz bezstronność i w związku z tym – zważywszy przytoczone orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sądu Najwyższego oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego – musi on, rozpoznając sprawę, sam dokonać osądu w tym zakresie, a więc *eo ipso* oceny zachodzącego między nim a stronami stosunku prawnoprosesowego, to jest z mocy ustawy wyłączony jako *iudex in sua causa*, gdyż – co oczywiste, nawet gdyby był krystalicznie bezstronny – wynik tego osądu, dotycząc go osobiście, wpłynie („oddziałają”) na jego prawa i obowiązki z dziedziny prawa publicznego, ale pośrednio dotknie także jego sfery prywatnej. Należy pamiętać o szczególnej konstrukcji art. 48 § 1 k.p.c., który wyłącza sędziego niezależnie od jego subiektywnego poczucia bezstronności i gotowości do jej uszanowania w konkretnej sprawie. Do wyłączenia dochodzi nawet wtedy, gdy sędzia nie jest świadomy istnienia podstawy wyłączenia albo – znając ją – nie akceptuje jej⁵⁵.

Teza ta współgra z tenorem uchwały trzech połączonych Izb Sądu Najwyższego, idzie jednak dalej, została bowiem ukształtowana i sformułowana już pod wpływem

⁵³ „Oddziałają” – liczba mnoga czasu przyszłego prostego czasownika „oddziaływać”, użytego w art. 48 § 1 pkt 1 w czasie teraźniejszym w formie „oddziaływa”; por. S. Dubisz (red.), *Wielki słownik języka polskiego PWN*, tom o–q, Warszawa 2018, s. 100.

⁵⁴ Por. T. Ereciński, J. Gudowski, J. Iwulski, *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, red. J. Gudowski, Warszawa 2009, s. 230 i n.; G. Maroń, *Instytucja ślubowania sędziowskiego w polskim porządku prawnym*, „Studia Prawnicze” 2011/3–4, s. 286; S. Dąbrowski, A. Łazarska [w:] *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, red. A. Górski, Warszawa 2013, s. 299.

⁵⁵ Por. np. J. Korzonek, *Przyczynki...*, s. 75; L. Peiper, *Komentarz...*, s. 181.

wielu innych, wydanych później, orzeczeń trybunałów europejskich oraz sądów, i – przy rozszerzeniu argumentacji na kwestie publicznoprawne – przesuwając punkt ciężkości argumentacji na wyłączenie sędziego z mocy samego prawa. Współgra także z konkluzjami wypełniającymi uzasadnienie tej uchwały, gdyż nie tylko nie podważa i nie obala *eo ipso* formalnego statusu sędziego powołanego z udziałem Krajowej Rady Sądownictwa ukonstytuowanej na podstawie ustawy z 8.12.2017 r., ale – co zasugerował Sąd Najwyższy we wspomnianej uchwale – pozwala na rozwarstwienie i swoistą polaryzację przypadków wyłączenia sędziego w konkretnych okolicznościach podmiotowych i przedmiotowych oraz w określonych sądach (*scil.* w Sądzie Najwyższym i Naczelnym Sądzie Administracyjnym)⁵⁶.

Na marginesie trzeba podkreślić, że przedstawiona teza *mutatis mutandis* dotyczy także ławników, których status – choć z innych przyczyn – też może być ustrojowo „nieczysty”. Wątpliwości co do statusu ławnika mogą wynikać np. z braku cenzusu, istotnych uchybień popełnionych podczas jego wyboru, wpływu kadencji itp. (art. 4 § 2 oraz art. 158 i n. p.u.s.p. oraz art. 59 i n. ustawy o Sądzie Najwyższym⁵⁷)⁵⁸.

Ze względu na podstawę wyłączenia (art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c.) oświadczenie o wyłączeniu powinien złożyć *sponte propria* sam sędzia, w ramach zawiadomienia przewidzianego w art. 51 k.p.c., dbałość bowiem o bezstronne wykonywanie funkcji jurysdykcyjnych oraz starania o unikanie jakichkolwiek, nawet najmniejszych pozorów bezstronności stanowi podstawowy nakaz etyki sędziowskiej⁵⁹. Oczywiście stosowny wniosek (oświadczenie) może (powinna) złożyć także strona i choć nie jest to jej procesowy obowiązek⁶⁰, to jednak jego poniesienie może wpłynąć na ocenę ewentualnej podstawy wznowienia postępowania określonej w art. 401 pkt 1 *in fine* k.p.c. Jeżeli zachodzi taka konieczność, sąd – działający oczywiście w składzie nieobejmującym sędziów pozostających w identycznej sytuacji ustrojowej – orzeka deklaratoryjnie⁶¹, stwierdzając wyłączenie, jeżeli natomiast ustali, że

⁵⁶ Por. także motywy wyroku SA w Białymstoku z 28.02.2022 r., III AUa 1032/21, LEX nr 3324761.

⁵⁷ Ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1904 ze zm.).

⁵⁸ Por. orzeczenie SN z 11.03.1932 r., I C 3064/31, OSP 1932, poz. 314. Warto także przytoczyć odnotowany przed laty *ex experientia* kasus dotyczący jednego z sądów rejonowych. W czasie rozprawy, podczas rozpoznawania sprawy cywilnej przez sąd w składzie ławniczym, strona dostrzegła w jednym z ławników osobę skazaną za przestępstwo pospolite i wniosła *ad hoc* o jego wyłączenie. Podczas przerwy zarządzonej w rozprawie sąd rozpoznający wniosek, po przejrzaniu właściwych repertoriów, ustalił, że ławnik rzeczywiście był prawomocnie skazany, stwierdził więc jego wadliwe powołanie i wyłączenie na podstawie art. 48 k.p.c. Później, w wyniku stosownego dochodzenia, został on skreślony z listy ławników.

⁵⁹ Np. J. Zawrot, *Znaczenie wymogu bezstronności sądu w postępowaniu cywilnym. Próba syntezy*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2015/4, s. 66 i n.

⁶⁰ Por. A. Łazarska, *Niezawistość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018, s. 561.

⁶¹ Jest oczywiste, że orzeczenie o wyłączeniu z mocy samej ustawy na podstawie art. 48 k.p.c. ma charakter deklaratoryjny, natomiast orzeczenie o wyłączeniu na podstawie określonej w art. 49 – konstytucyjny (por. np. M. Lisiewski [w:] B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 151; J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego z mocy art. 48...*, s. 475; J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu...*, s. 412).

podstawa wyłączenia z mocy samego prawa nie występuje, orzeczenie deklaratoryjne ma charakter negatywny (art. 50 i n. k.p.c.). Nie wymaga już przy tym dalszych objaśnień wniosek, że udział sędziego wyłączonego z mocy prawa w wydaniu orzeczenia powoduje nieważność postępowania na podstawie art. 379 pkt 4 k.p.c., braną pod rozwagę z urzędu na każdym etapie postępowania⁶², oraz – w razie niezaskarżenia orzeczenia wydanego z udziałem takiego sędziego środkiem odwoławczym – może pod określonym warunkiem stanowić podstawę wznowienia postępowania (art. 401 pkt 1 k.p.c.). Jest także jasne, że uwzględniając postulaty rzetelności postępowania, pragmatyki procesowej i zwykłej przyzwoitości, przesłankę rzutującą na ważność postępowania, dającą się stwierdzić już na jego wstępie, należy badać (ustalać) zawczasu, a nie odsyłać stron do stosowania zwyczajnych lub nadzwyczajnych środków zaskarżenia (apelacji, skargi kasacyjnej, skargi o wznowienie, ewentualnie także skargi nadzwyczajnej).

7. W podsumowaniu należy stwierdzić, że sędzia właściwy – niezawisły i bezstronny – w rozumieniu art. 45 Konstytucji RP, art. 6 europejskiej Konwencji Praw Człowieka i art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, to m.in. sędzia ustrojowo „czysty” (*iudex purus*), o niewątpliwym i niebudzącym jakichkolwiek zastrzeżeń statusie, sędzia prawidłowo powołany, z zachowaniem wszelkich wymagań prawnych i etycznych, a więc sędzia dający pełne gwarancje bezstronnego rozstrzygnięcia spraw oraz postrzegania sądu jako organu w pełni bezstronnego i niezawisłego, niebudzącego żadnych podejrzeń o stronniczość, interesowność lub zależność od jakichkolwiek władz, organów lub innych czynników zewnętrznych.

Z licznych, przytoczonych wcześniej orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz sądów powszechnych i sądów administracyjnych wynika, że status ustrojowy osób powołanych na stanowiska sędziowskie oraz sędziów powołanych na stanowisko w sądach wyższego rzędu, a także w Sądzie Najwyższym i sądzie administracyjnym, z udziałem Krajowej Rady Sądownictwa w składzie ukształtowanym na podstawie ustawy z 8.12.2017 r., wywołuje uzasadnione wątpliwości albo jest wręcz podważany.

Sędzia powołany w takim trybie, zwłaszcza świadomy wszelkich następstw wzięcia udziału w wadliwej, nieczystej ustrojowo procedurze, oraz będącego jej wynikiem powołania jest sędzią wyłączonym z mocy samej ustawy, przystępując bowiem do orzekania, musi na samym wstępie postępowania – a także w jego toku – poddać (poddawać) ocenie poprawność i legalność stosunku prawnoprosesowego (publicznoprawnego) wiążącego go ze stronami oraz stosunku prawnoustrojowego, jakim łączy się z państwem, w którego imieniu orzeka. W razie zatem pojawienia się wątpliwości, szczególnie wątpliwości autoryzowanych przez trybunały europejskie, których jurysdykcji podlegamy, Sąd Najwyższy, Naczelny Sąd Administracyjny oraz sądy powszechne i administracyjne, każdy sędzia ma obowiązek oceny, czy jest sędzią zapewniającym rzetelność postępowania, jest to bowiem nieodzowne w kontekście zaufania, które sądy społeczeństwa demokratycznego muszą

⁶² O związkach nieważności postępowania z przyczynami procesowymi lub ich brakiem por. T. Zembruski, *Nieważność...*, s. 215 i n. oraz powołane tam piśmiennictwo.

wzbudzać u obywatela. Obowiązek takiej oceny stanowi istotne wymaganie formalne, którego należy bezwzględnie dochować i którego spełnienie należy sprawdzać z urzędu⁶³; dokonując tej oceny sędzia staje się sędzią we własnej sprawie, gdyż jej wynik określa jego prawa i obowiązki oraz bezpośrednio na nie wpływa, także w sferze prywatnej.

Sic ergo iudex impurus etiam iudice inhabili est.

Abstract

Iudex impurus. Exclusion by law of a judge charged with being incorrectly appointed or promoted to a higher judicial position

Jacek Gudowski – retired judge of the Supreme Court, Warsaw, Poland

The author refers to the theory of the procedural law relationship, to public personal rights in their constitutional manifestation and to the case law of the Court of Justice of the European Union, the European Court of Human Rights and national courts while analysing the procedural situation of judges appointed or promoted by the National Council of the Judiciary formed on the basis of the Act amending the Act on the National Council of the Judiciary and certain other acts of 8 December 2017. He demonstrates that these judges are subject to exclusion from hearing cases by law under Article 48 § 1, item 1 of the Civil Procedures Code.

Keywords: *exclusion by law of a judge charged with being defectively appointed, status of a judge*

Bibliografia / References

- Allerhand M., *Nieważność czynności sędziego i tegoż usunięcie* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, t. 1, Warszawa 1928.
- Allerhand M., *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1909.
- Amielańczyk K., Zawrot J., *Nemo iudex in causa sua. Wylączenie sędziego w polskim postępowaniu cywilnym* [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Sławomira Dalki*, red. Z. Szczurek, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011/26.
- Bálasits A., *Nieważność i zarzuty w austryjackim procesie cywilnym*, Lwów 1887.
- Bálasits A., K. Fierich, *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, t. 1, *Nauki wstępne i rzecz o sądach cywilnych*, Kraków 1898–1901.
- Berutowicz W., *Cywilnoprocesowe stosunki prawne*, „Państwo i Prawo” 1971/3–4.

⁶³ Wyrok TS z 26.03.2020, C-542/18 i C-543/18, Simpson przeciwko Radzie Unii Europejskiej i HG przeciwko Komisji, EU:C:2020:232. Por. także A. Grabowski, J. Kret, M. Pach, K. Ptak [w:] *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*, red. N. Florczak-Wątor, A. Grabowski, Kraków 2021, s. 1229.

- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984.
- Boć J. (red.), *Prawo administracyjne*, Wrocław 2007.
- Borkowski G., *Wylączenie sędziego a bezstronność sądu w świetle standardów międzynarodowych* [w:] *Podmioty w postępowaniu cywilnym*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2018.
- Borkowski G., Demandecki T., *O tworzeniu jednolitego prawa sądowego cywilnego w państwach Europy Wschodniej w świetle teorii o stosunku prawnym cywilnoprosesowym*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2003/1.
- Bülow O., *Die Lehre von den Prozesszureden und die Processvoraussetzungen*, Giessen 1868.
- Chauvin T., *Homo iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, Warszawa 2014.
- Dalka S., *Możliwość wylączenia sędziego w sprawie cywilnej jako gwarancja obiektywizmu i bezstronności sądu powszechnego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Dąbrowski S., Lazarska A. [w:] *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, red. A. Górski, Warszawa 2013.
- Derlatka J., *Wylączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016.
- Derlatka J., *Wylączenie sędziego z mocy art. 48 § 1 pkt 1 k.p.c.*, „*Polski Proces Cywilny*” 2012/3.
- Dynowski K., *Postępowanie sądowe cywilne* [według wykładów prof. K. Dynowskiego 1920/21], Warszawa 1921.
- Dziurda M., Zembrzusi T. [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa*, red. J. Kosonoga, Warszawa 2021.
- Fierich K., *Procedura cywilna*, Część I [spisana wedle wykładów], Kraków b.r.w.
- Fierich K., *Projekty polskiej procedury cywilnej w oświetleniu nauki o stosunku procesowym*, „*Palestra*” 1924/8–9.
- Fierich K., *Wpływ nauki o stosunku procesowym na podstawy nowej procedury cywilnej austriackiej*, „*Reforma Sądowa*” 1897/1–2.
- Gizbert-Studnicki T., *Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym*, „*Państwo i Prawo*” 2009/7.
- Godlewski W., *Austriackie prawo procesowe cywilne*, Lwów 1900.
- Gołąb S., *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930.
- Gołąb S., *Zarys polskiego procesu cywilnego*, zeszyt pierwszy, *Jurysdykcja sądów powszechnych*, Kraków 1932.
- Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Art. 1–729*, Warszawa 2013.
- Grabowski A., Kret J., Pach M., Ptak K. [w:] *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*, red. N. Florczak-Wątor, A. Grabowski, Kraków 2021.
- Gudowski J. (red.), *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Gudowski J., *Przegląd orzecznictwa*, „*Przegląd Sądowy*” 1998/6.
- Gudowski J., *Wylączenie sądu jako organu wymiaru sprawiedliwości – nowa instytucja w prawie procesowym cywilnym i karnym*, „*Przegląd Sądowy*” 2021/6.
- Jakimowicz W., *Prawa publiczne podmiotowe*, Kraków 2002.
- Jasiński W., *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009.
- Jodłowski J., Siedlecki W., *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958.
- Kmieciak Z.R., *Wylączenie pracownika organu od udziału w ogólnym postępowaniu administracyjnym*, Warszawa 2020.

- Kminikowska Z., *Stosunek cywilnoprocesowy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Prawo” 1981/9.
- Korzonek J., *O bezwzględnych przyczynach wyłączenia sędziego w projekcie k.p.c.*, „Przegląd Sądowy” 1930/12.
- Korzonek J., *Przyczynki do polskiego procesu cywilnego. Wyłączenie sędziego*, Kraków 1931.
- Kruszelnicki F., *Proces cywilny jako stosunek prawny w świetle polskiej procedury cywilnej*, „Palestra” 1931/8–9.
- Kruszelnicki Ś., *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, cz. 1, Poznań 1938.
- Litewski W., *Rzymski proces cywilny*, Warszawa–Kraków 1988.
- Łazarska A., *Niezawistość sędziowska i jej gwarancje w procesie cywilnym*, Warszawa 2018.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Manowska M., *Wznowienie postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Maroń G., *Instytucja ślubowania sędziowskiego w polskim porządku prawnym*, „Studia Prawnicze” 2011/3–4.
- Miklaszewski W., *Wykład postępowania cywilnego rzymskiego w zarysie historycznym*, Warszawa 1885.
- Miszewski W., *Postępowanie sądowo-cywilne*, dodatek I, Warszawa 1931.
- Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 1999.
- Nowacki J., Tobor Z., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1994.
- Olaś A., *Właściwość delegacyjna sądu oparta na względach celowości w postępowaniu nieprocesowym*, „Przegląd Sądowy” 2022/1.
- Palmirski T., *Iudex qui litem suam fecit. Z problematyki cywilno-prawnej odpowiedzialności sędziego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2003/1.
- Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1, Kraków 1934.
- Peretiakowicz A., *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1947.
- Piasecki W., Korzonek J., *Kodeks postępowania cywilnego i przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, Miejsce Piastowe 1931.
- Pietrzykowski T., *Bezstronność sędziowska. Lekcje z kryzysu*, „Przegląd Sądowy” 2022/1.
- Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, t. 2, Warszawa 1928.
- Postępowanie sądowe cywilne* [Opracowano na podstawie wykładów PP. Profesorów Uniwersytetu Warszawskiego oraz U.P.C.], Warszawa 1926.
- Rafacz J., *Dawny proces polski*, Warszawa 1925.
- Reiwer R., *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016.
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985.
- Resich Z., *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966.
- Resich Z., *Stosunek prawnoprocesowy* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974.
- Resich Z., Siedlecki W. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1969.
- Sawczuk M., *O aktualności teorii stosunku prawnego cywilnoprocesowego* [w:] *Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego. Profesorowi Włodzimierzowi Berutowiczowi w 40-lecie pracy naukowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1990/170.
- Sawczuk M., *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963.
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965.
- Siedlecki W., *Podstawowe pojęcia prawne*, Kraków 1948.
- Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa*, „Państwo i Prawo” 1973/3.
- Skrętowicz E., *Iudex inhabilis i iudex suspectus w polskim procesie karnym*, Lublin 1994.

- Stefko K., *Grundprobleme des Zivilprozessrechts*, Kraków 1915.
- Tabernacka M., Giełda M., *Publiczne prawo podmiotowe* [w:] *Tadeusz Bigo o administracji i prawie administracyjnym – refleksje wrocławskiej szkoły administratywistycznej*, red. T. Kocowski, P. Lisowski, M. Paplicki, Wrocław 2020.
- Tobor Z., *Bezstronność sędziego*, „Przegląd Sądowy” 2005/6.
- Tobor Z., Pietrzykowski T., *Bezstronność jako pojęcie prawne* [w:] *Prawo a wartości. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego*, red. Z. Tobor, I. Bogucka, Kraków 2003.
- Trammer H., *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950.
- Waśkowski E., *Istota procesu cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1936/12–13.
- Waśkowski E., *O projekcie kodeksu procedury cywilnej. Wylączenie sędziów*, „Palestra” 1928/9–10.
- Waśkowski E., *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Waśkowski E., *System procesu cywilnego*, t. 1, *Wstęp teoretyczny. Zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Weitz K., *Skarga o wznowienie postępowania* [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, red. T. Ereciński, *Środki zaskarżenia*, t. 3, cz. 2, red. J. Gudowski, Warszawa 2013.
- Wengerek E., *Przegląd orzecznictwa*, „Nowe Prawo” 1973/1.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.
- Wróbel A. [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, *Instytucje prawa administracyjnego*, red. R. Hauser, A. Wróbel, Z. Niewiadomski, Warszawa 2015.
- Zabłocki S., *Korzenie instytucji wylączenia sędziego* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010.
- Zawrot J., *Znaczenie wymogu bezstronności sądu w postępowaniu cywilnym. Próba syntezy*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2015/4.
- Zembrzusi T., *Nieważność postępowania cywilnego*, Warszawa 2016.